

УДК 657.155

Н. М. Бондаренко, Т. І. Ковальчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Проаналізовано підходи до визначення поняття «фінансові результати» як важливого показника в управлінні діяльністю підприємства. Досліджено підходи до трактування понять «прибуток» і «збиток» у нормативній та фаховій літературі, що дало можливість уточнити їх сутність.

Ключові слова: фінансові результати, прибуток, збиток, економічна сутність фінансових результатів.

Проанализированы подходы к определению понятия «финансовые результаты» как важного показателя управления деятельностью предприятия. Исследованы подходы к трактовке понятий «прибыль» и «убыток» в нормативной и профессиональной литературе, что позволило уточнить их сущность.

Ключевые слова: финансовые результаты, прибыль, убыток, экономический смысл финансовых результатов.

The approaches to the definition of the concept of «financial results» as an important indicator in the enterprise activity management are analyzed. The paper scrutinizes the approaches to the treatment of the concepts of ‘profit’ and ‘loss’ in the legal and professional literature allowing to clarify the essence of the terms.

Key words: financial results, profit, loss, economic essence of the financial results.

Здійснення підприємством господарської діяльності неможливо уявити без залучення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Метою діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку. Щоб досягти поставленої мети, потрібно ефективно використовувати залучені ресурси, що у свою чергу відображається у фінансових результатах діяльності підприємства. Фінансовий результат є основним показником ефективності використання ресурсів підприємства в сучасній економіці України. Наразі дослідження економічної сутності поняття «фінансовий результат», а також факторів, що на нього впливають, посідають провідне місце в працях сучасних економістів та викликають науковий інтерес. Таку зацікавленість пояснюємо тим, що різне трактування поняття «фінансові результати» впливає на величину податків, які сплачує підприємство.

Про економічну сутність фінансових результатів йдеться в працях Н. О. Власової, І. Ю. Мелушової, І. О. Гладій, О. В. Гринавцевої, Л. І. Лежненко, І. В. Перезової, Н. В. Прохар, Д. Є. Свідерського, С. Л. Червінської, В. Г. Білика, Ф. Ф. Бутинця, С. В. Мочерного, О. В. Олійника та ін. Незважаючи на те, що поняття «фінансові результати» з'явилося в літературі досить давно, єдиний підхід до його трактування відсутній і досі. Учені-економісти значну увагу приділили визначенню економічної сутності фінансових результатів, проте кожен із них дає унікальне визначення цієї категорії.

На сьогодні актуальність і доцільність нашого дослідження обумовлюється тим, що в контексті поняття «фінансові результати» є низка суперечливих питань,

які потребують подальшого вивчення. Такими питаннями є визначення сутності поняття «фінансові результати» з економічної та бухгалтерської точки зору, визначення категорій «прибуток» та «збиток», а також розбіжності в підходах до порядку формування фінансових результатів.

Метою статті є дослідження та узагальнення підходів до трактування понять «фінансові результати», «прибуток» і «збиток» з метою уточнення економічної сутності цих обліково-економічних категорій.

Фінансовий результат виступає узагальнювальним показником, що інтегрує всю фінансово-господарську діяльність підприємства. Він дає можливість встановити взаємозв'язок між усіма іншими економічними показниками та узагальнити результати діяльності підприємства.

Крім керівництва підприємства і трудового колективу, фінансові результати цікавлять вкладників, кредиторів, державні органи влади та фондові біржі, тому в сучасних умовах господарювання зростає роль також внутрішнього контролю в управлінні господарюючим суб'єктом, який спрямовують на встановлення об'єктивної істини щодо повноти, правдивості та неупередженості бухгалтерських даних і звітності підприємства щодо фінансових результатів його діяльності.

Сутність категорії фінансових результатів хвилює вчених усього світу без винятку, оскільки вони прямо впливають на стабільність, фінансову незалежність та здатність до розширеного відтворення підприємства.

Важливий внесок у розвиток науки про фінансові результати зробив німецький учений К. Маркс, який розкрив таке основне поняття як додана вартість – вартість, створена працею найманих працівників понад вартості робочої сили. Джерелом прибутку К. Маркс вважав додатковий продукт, створений у процесі виробництва й реалізований у сфері обігу [1, с. 188]. Ця теорія має велике значення і в наш час, тому що підприємство може отримати прибуток тоді, коли вхідні ресурси, вкладені в товари і послуги, принесуть з часом економічні вигоди і кінцевий результат перевищуватиме початкові витрати на придбання цих ресурсів, виробництво продукції, товарів, надання послуг.

В історії економічної науки існували різноманітні підходи до трактування економічного змісту фінансових результатів. Детально розглянемо ці підходи в табл. 1 [2].

Аналіз трактувань, наведених у табл. 1, показує, що з розвитком економічних відносин змінювалося і тлумачення поняття «фінансові результати» в різних економічних школах. Спостерігається чіткий перехід від трактування поняття «фінансові результати» як прибутку, який є джерелом багатства, до трактування фінансових результатів з точки зору додаткової вартості, яка створюється працею найманих працівників.

Фінансовий результат роботи підприємства як одна з основних категорій економіки може виступати у двох формах – прибуток або збиток. Підприємство отримує прибуток (позитивну економічну вигоду) у випадку, коли доходи перевищують витрати. Якщо підприємство отримує збитки, то це означає перевищення розміру витрат над доходами.

Цікавою теорією формування прибутку, яка заслуговує на висвітлення в економічній науці, є теорія трудового доходу, прихильником якої був відомий економіст ХХ ст. А. Маршал. Ця теорія посилається на існування певної групи працюючих (підприємців) поряд із робітниками. Основною функцією підприємців є організаторська, а прибуток трактують як винагороду підприємців поряд із заробітною платою працівників, тобто прибуток становить оплату підприємницької функції.

Таблиця 1

Підходи до трактування економічного змісту фінансових результатів різними економічними школами [2]

Економічна школа	Підхід до трактування економічного змісту фінансових результатів
Меркантилізму	Фінансові результати, які проявляються у вигляді прибутку, формуються в сфері обігу та торгівлі, що є джерелом багатства
Фізіократів	Прибуток як основна форма фінансових результатів виникає за рахунок природної родючості землі, тобто аграрне виробництво є основним джерелом багатства
Класична	Формування фінансових результатів відбувається у сфері виробництва, а прибуток як заробітна плата і рента є частиною вартості, що у свою чергу створюється працею
Неокласична	Подвійне трактування: з одного боку фінансові результати формуються за рахунок капіталу та є ціною конкретного виробничого фактору, з іншого – формуються за рахунок комплексу всіх задіяних виробничих факторів
Інституціоналізму	Фінансові результати формуються під впливом різних суспільних неекономічних інститутів (НПІ, держава, соціальні групи, профспілки тощо)
Марксистська	Додаткова вартість, яка створюється працею найманих працівників у процесі виробництва та реалізується через сферу обігу, є основним джерелом формування фінансових результатів

Поняття прибутку завжди було дискусійним, що підтверджує значна кількість концепцій щодо його визначення та джерел формування.

Практичний інтерес становить дослідження трактування прибутку з позицій різних теорій капіталу, оскільки це дає можливість системно осмислити сутність прибутку.

Розглянемо сутність прибутку, виходячи з різних концепцій капіталу (табл. 2) [3].

Таблиця 2

Сутність прибутку з точки зору різних концепцій капіталу

Теорія капіталу	Визначення прибутку
Теорія власності [3, с. 405]	Різниця між доходами та витратами нараховується безпосередньо власнику, відображає зростання його добробуту та збільшує його капітал
Теорія господарюючої одиниці [3, с. 405]	Чистий приріст власного капіталу, без урахування оголошених дивідендів та результатів операцій за рахунками капіталу
Теорія залишкового капіталу [3, с. 407]	Прибуток залежить від майбутньої зміни оцінки активів та зобов'язань підприємства. Задовольняє потребу власників простих акцій в інформації для прийняття управлінських рішень
Теорія підприємства [3, с. 408]	Прибуток як додана вартість включає всі платежі акціонерам у вигляді дивідендів, проценти кредиторам, заробітну плату робітникам, податки державі та нерозподілений прибуток
Теорія фонду [3, с. 410]	Прибуток трактують як обмеження на використання активів лише з визначеною метою (спеціальний фонд, фонд допомоги тощо). Широко використовується у державних та некомерційних організаціях

З таблиці видно, що трактування прибутку суттєво різниться залежно від цілей його визначення. Це показує необхідність ретельного аналізу показника прибутку, адже, визначений за різними правилами, він не може бути порівнянним між собою.

Економічне трактування поняття «фінансовий результат» (прибуток або збиток) полягає в тому, що він є результатом від використання капіталу в певному звітному періоді. Таким чином, прибуток або збиток виступає вартісним вираженням ризику під час здійснення підприємством господарської діяльності.

Розглянемо більш детально сутність поняття «фінансові результати», використовуючи визначення цієї категорії різними науковцями (табл. 3).

Таблиця 3

Визначення поняття «фінансові результати» різними науковцями

Джерело	Визначення поняття «фінансовий результат»
О. О. Вороніна [4, с.23]	Грошова форма підсумків господарської діяльності організацій або їхніх підрозділів, виражена в прибутках або збитках
В. А. Луговий [5, с. 123]	Балансовий прибуток (або збиток) підприємства, який складається із доходу (витрат) від реалізації готової продукції (робіт, послуг), доходу (витрат) від інших реалізацій і сум позареалізаційних доходів (витрат)
Н. П. Кондраков [6, с. 520]	Відображає зміну власного капіталу в зазначений період як результат виробничо-фінансової діяльності підприємства
А. Г. Загородній [7, с. 567]	Приріст чи зменшення вартості власного капіталу підприємства внаслідок діяльності в звітному періоді
Я. В. Соколов [8, с. 233]	Приріст (зменшення) капіталу (засобів, вкладених власниками) підприємства протягом звітного періоду
В.А. Пипко [9, с. 402]	Результат господарської діяльності, виражений у грошовій формі
С. В. Мочерний [10, с. 497]	Грошова форма підсумків господарської діяльності організацій або їхніх підрозділів, виражена в прибутках або збитках
Ф. Ф. Бутинець [11, с. 245]	Прибуток (збиток) від реалізації готової продукції (робіт, послуг)
В. Є. Ануфрієв [12, с. 147]	– визначають показником прибутку або збитку, що формується протягом календарного (господарського) року; – є різницею від порівняння сум доходів і витрат підприємства
А. Б. Борисов [13, с. 756]	Підсумки господарської діяльності підприємства або його підрозділів, приріст (зменшення) вартості власного капіталу

Проведений аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що найточніше визначення поняття фінансового результату було запропоноване В. А. Луговим, оскільки воно відбиває економічну сутність цього поняття на підставі різних аспектів діяльності підприємства.

Вивчення нормативно-правової бази України дає змогу стверджувати, що в законодавстві не визначено сутність поняття «фінансові результати». Зокрема, в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» обґрунтовано лише сутність дефініцій «прибуток» та «збиток». Саме це і спричиняє розмитість у визначенні сутності, ролі та значення фінансових результатів. Згідно з НП(С)БО 1, прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а збитки – перевищення суми витрат над сумою доходів, для отримання яких здійснені ці витрати [14].

Податкове законодавство ототожнює поняття «фінансові результати» та «прибуток». Зокрема, у статті 134 Податкового кодексу України передбачено, що прибуток визначають шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного податкового періоду [15].

На підставі проведеного аналізу поняття «фінансові результати» в нормативній та економічній літературі нами встановлено, що фінансові результати – приріст (чи зменшення) вартості власного капіталу підприємства, що утворюється в процесі його підприємницької діяльності за звітний період.

Розглядаючи поняття «фінансові результати», на наш погляд, потрібно враховувати вплив на облікове відображення господарських операцій управлінського, податкового та економічного трактування досліджуваного поняття.

Враховуючи той факт, що інформаційні інтереси різних користувачів різняться, саме бухгалтерський облік фінансових результатів повинен сформувати і надати інформацію для різних груп, застосовуючи різноманітні підходи до визначення фінансового результату суб'єкта господарської діяльності.

Відповідно до принципу нарахування та відповідності доходів і витрат для визначення фінансового результату діяльності підприємства за звітний період необхідно порівняти доходи звітного періоду і витрати, понесені для отримання цих доходів. Доходи і витрати відображаються в обліку і звітності в момент їх виникнення, незалежно від часу надходження і сплати грошей. Результатом такого порівняння може бути як прибуток, так і збиток.

Аналіз літературних джерел щодо змісту поняття «прибуток» свідчить, що серед вчених не існує єдиного підходу до тлумачення також і цієї категорії.

З бухгалтерської точки зору, прибуток – це позитивний фінансовий результат підприємницької діяльності, який визначають на мікроекономічному рівні за звітний період, що характеризується приростом власного капіталу за рахунок перевищення доходів над понесеними витратами, порядок визнання яких законодавчо врегульований, науково обґрунтований або самостійно встановлений суб'єктом економічної діяльності.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку трактують поняття «прибуток» так: прибуток – це залишкова сума після вирахування витрат (що включає коригування збереження капіталу у випадку необхідності) з доходу, а також будь-яка величина, що перевищує суму, необхідну для збереження капіталу на початок періоду [16].

Основна частина прибутку утворюється за рахунок реалізації готової продукції (надання послуг). Також підприємство має можливість реалізовувати інші матеріальні цінності та надавати послуги допоміжних виробництв, мати доходи та витрати, що збільшують або зменшують величину прибутку від діяльності підприємства.

Велику увагу трактуванню поняття «прибуток» приділяє З. В. Атлас та В. Я. Іонов [17]. Ці дослідники вважають, що у складі прибутку міститься тільки вартість додаткового продукту, створена колективом цього або інших підприємств галузі промисловості та перерозподілена в повній відповідності до закону вартості. На цій основі автори роблять висновок, що прибуток виступає формою вираження вартості додаткового продукту.

Однак існують і інші погляди на вказану проблему, так С. В. Брагінський та Я. А. Певзнер у своїх роботах звертають увагу на те, що в реальній економіці додаткова вартість не може існувати відособлено від вартості, від цінності товарів та послуг [18]. Таким чином, прибуток виступає як надлишок над витратами незалежно від того, чи виникає він у результаті співвідношення попиту і пропозиції, чи витрат та кінцевого продукту, чи як підсумок удосконалення методів виробництва, чи внаслідок недоплати за працю робітників.

Думку, що в практичній діяльності бухгалтерів та економістів часто спостерігається ототожнення поняття фінансового результату та прибутку підприємств, обстоює Р. В. Скалюк [19]. Така проблема є несуттєвою, коли під поняттям фінансового результату розуміють прибуток за умов прибуткового ведення господарської діяльності суб'єкта господарювання. Проте, коли поняття «прибуток» вважають ширшим, ніж категорію фінансових результатів, такі факти викликають сумніви щодо їхньої достовірності та відповідності науковим теоріям і методичним положенням бухгалтерського обліку.

Отже, зміст поняття «прибуток» суттєво залежить від мети його визначення. Між економічним та бухгалтерським визначенням прибутку існує певна розбіжність: у бухгалтерському обліку прибуток трактується однозначно, а з економічної точки зору існує велика кількість його концепцій.

Проаналізувавши наведені визначення поняття «прибуток», вважаємо, що прибуток – це та частина доходу, яка залишається після відшкодування з нього всіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства. Прибуток можна вважати показником ефективної діяльності господарюючого суб'єкта.

Але результатом діяльності підприємства може бути і збиток. За визначенням С. В. Мочерного, збитки – кошти, які безповоротно витрачені суб'єктами господарювання [20]. На думку Є. Д. Чацькіса, збитки – це фінансовий результат діяльності підприємств і організацій, що виникає за умови перевищення витрат над доходами [21].

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку трактують поняття «збиток» так: збиток – це зменшення економічних вигод, що за своєю суттю не відрізняється від інших витрат [16].

Економічна суть збитків у тому, що будь-який суб'єкт господарювання несе майнові втрати або не отримує доходу (якщо порівнювати доходи та витрати) у звітному періоді. Також збитки можливі у вигляді додаткових витрат та недержаних доходів.

Таким чином, поняття «збиток» можна визначити як фінансовий результат, який виникає у звітному періоді за умови перевищення суми витрат (грошових або матеріальних) над сумою доходів, для отримання яких здійснені ці витрати.

Висновки. Основним показником результативності господарської діяльності є фінансовий результат, значення якого в умовах складної економічної ситуації в країні, обмеженості банківського кредитування суб'єктів господарської діяльності, низького рівня конкурентоспроможності та інноваційного розвитку промислових підприємств важко переоцінити.

У ході дослідження з'ясовано, що серед учених-економістів і досі не існує одностайної думки щодо терміна «фінансові результати». Тому чітке розуміння сутності цієї категорії дасть можливість уникнути багатьох помилок у практичному їх використанні.

На підставі проведеного аналізу, пропонуємо вважати, що фінансові результати – це приріст (чи зменшення) вартості власного капіталу підприємства, який виникає в процесі його підприємницької діяльності за звітний період.

Фінансовий результат роботи підприємства як одна з основних категорій економіки може виступати у двох формах – прибуток або збиток. Прибуток – це та частина доходу, що залишається після відшкодування з нього всіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства.

Категорію «збиток» можна визначити як фінансовий результат, який виникає у звітному періоді за умови перевищення суми витрат (грошових або матеріальних) над сумою доходів, для отримання яких здійснені ці витрати.

Бібліографічні посилання і примітки

1. **Маркс К.** Капітал / К. Маркс, Ф. Енгельс. – М. : Политиздат, 1965. – Т. 1. – С. 188.
2. **Мазур В. П.** Економічний зміст поняття фінансових результатів сільськогосподарської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2011_3/9_Mazur.pdf.

3. **Фецович Т. Р.** Формування фінансових результатів підприємств / Т. Р. Фецович // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – № 6. – С. 405–410.
4. **Вороніна О. О.** Управління фінансовим результатом промислового підприємства: автореф. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.О. Вороніна. – Х., 2009. – 25 с.
5. **Луговой В. А.** Учет капитала, ссуд и финансовых результатов / В. А. Луговой. – М.: АО «ИНКОНСАУДИТ», 1995. – 128 с.
6. **Кондраков Н. П.** Бухгалтерский учет : учеб. пособ. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2002.
7. **Загородній А. Г.** Облік і аудит : термінологічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Г. О. Партин // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ: Сер.: «Економічні науки».- Львів : Центр Європи», 2002. – № 4/2013360. – 671 с.
8. **Соколов Я. В.** Основы теории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
9. **Пипко В. А.** Настольная книга бухгалтера и аудитора / В. А. Пипко, Л. Н. Булавина. – [5-е вид., доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2011. – 592 с.
10. **Мочерний С. В.** Політична економія: навч. посіб. / С. В. Мочерний. – К. : Знання-Прес, 2002. – 687 с.
11. **Бутинець Ф. Ф.** Бухгалтерський облік / Ф. Ф. Бутинець, Л. В. Чижевська, С. Л. Береза. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 672 с.
12. **Ануфриев В. Е.** Учет формирования финансового результата и распределения прибыли организации [Электронный ресурс] / В. Е. Ануфриев. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/bux/140627>
13. **Борисов А. Б.** Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2001. – 895 с.
14. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73 (зі змін. і доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
15. Податковий кодекс України від 7 жовтня 2014 року № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
16. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / пер. з англ. за ред. С. Ф. Голова. – К. : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 1998. – 263 с.
17. **Атлас З. В.** Эффективность производства и рентабельность предприятий / З. В. Атлас, В. Я. Ионоу. – М. : Мысль, 1977. – 196 с.
18. **Брагинский С. В.** Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления / С. В. Брагинский, Я. А. Певзнер. – М. : Мысль, 1991. – 300 с.
19. **Скалюк Р. В.** Сутність та значення фінансових результатів в системі розвитку господарської діяльності промислових підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2010_18_1/21.pdf
20. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / [С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Ксенко, С. І. Юрій; ред. С. В. Мочерний]. – Львів : Світ, 2005. – Т. 2. – 563 с.
21. **Чацкис Е. Д.** Толковый словарь финансово-бухгалтерских терминов и понятий / Е. Д. Чацкис. – Донецк : Сталкер, 1996. – 320 с.

Надійшла до редколегії 24.11.2014